

geert lebbing

apart bekeken

wessel couzijn's **GROOT LANDSCHAP**
in ere hersteld

Het is 1974 als Couzijn's majestueuze Groot Landschap op een heuvel in het Sloterpark wordt geplaatst. Toch werd voor dat kunstwerk op 29 mei 2006 de eerste paal geslagen, als start van de hersteloperatie waaraan dit boekje is gewijd.

Naar dat herstel hebben veel mensen jarenlang uitgezien. En al was aan mij de eervolle taak toevertrouwd om die operatie voor te bereiden en te begeleiden, zonder de van zo veel kanten getoonde betrokkenheid en aangeleverde raad (en daad!) had die eervolle klus niet geklaard kunnen worden.

Dit moet dus een feestelijk boekje worden. En daarom eerder een beeldverslag van de uitgevoerde restauratie dan een uitvoerige verantwoording van wat daarover in voorafgaande rapportages al zo uitvoerig -over de gekozen aanpak, uitvoeringstechniek etc.- beschreven, berekend en getekend is.

Vandaar ook dat in dit boekje eerder aandacht wordt geschonken aan de operatie dan aan de pracht van het beeld zelf. Dat laatste gebeurde immers al in het in juli 2005 uitgegeven 'Apart Bekeken, een pleidooi'. Waarin Groot Landschap en diens maker al uitgebreid geportretteerd zijn. En o.a. werd voorgesteld als een ook door mij zo verwaarloosde geliefde.

Nu ik me de afgelopen maanden -in opdracht en daadwerkelijk- met (het welzijn van) haar lijf en leden heb kunnen bemoeien heeft die liefde een extra dimensie gekregen.

En nu zij in ere hertseld is wens ik iedereen een hernieuwde LAT-relatie met haar toe. Want dat velen mijn liefde voor haar delen is de afgelopen tijd overduidelijk gebleken. En wat is er mooier dan ware schoonheid apart-together met elkaar te delen?

augustus 2006
geert lebbing

Vooraf

Vooraf moet toch iets verteld worden over de bestaande toestand vóór en de gekozen aanpak van de operatie.

Nadat het stadsdeelbestuur daarvoor eind 2005 het groene licht had gegeven -overigens zonder de financiering toen al rond te hebben- is (de staat van) Groot Landschap opnieuw 'apart bekeken'. Niet alleen door tal van deskundigen, maar bijvoorbeeld ook door Andrea van der Pol, die voor haar programma Pol's Hoogte met de 90-jarige beeldhouwster Pearl Perlmutter en cameravrouw Annegien op 14 oktober 2005 polshoogte kwam nemen.

Het technisch onderzoek ¹⁾ leverde in het kort de volgende diagnose (en oorzaken van het verval) op.

1. Hoewel het beeld iets verzakt/gezet is levert de huidige stand nog steeds een uitstekend beeld op. Om het beeld te stabiliseren is een fundering noodzakelijk, waardoor ook de lelijke tonsteun onder het z.g. helmstuk weg kan.
2. De bovenzijden/zichtzijden van het beeld zien er strak en gaaf uit en behoeven slechts klein herstel.
3. Het interne buizenframe lijkt nog redelijk intact. Maar zeker is dat niet: we kunnen immers niet in het beeld.
4. Eerder dan dat frame is de (gebogen en getordeerde) vormgeving van de plaatschil bepalend voor de gebleken konstruktieve stijfheid en sterkte.
5. Voor zover waar te nemen loopt de beplating overal aan de onderzijde dóór: het beeld ligt daarop los en in/op de grond neergeveld. Juist deze -met de grond in aanraking komende- ondervlakken zijn volledig doorgeroest. En moeten dus grotendeels vervangen worden.
6. De graffiti is weliswaar storend maar lijkt verwijderbaar. Maar zal helaas een niet te voorkomen fenomeen blijven.
7. Het beeld wordt eerder (en intensief) als glij- dan als skatebaan gebruikt. En kan daar tegen.
8. Levensduur: volgens een berekening van prof. Bijlaard geschat op 30 jaar na de operatie ²⁾.

Om het uit te voeren werk gedetailleerd in kaart te brengen werd het beeld ingemeten, waardoor met behulp van een luchtfoto een matenplan kon worden getekend ³⁾.

Over de aanpak

Was ooit het idee het beeld in een werkplaats te laten restaureren, vanwege het risico dat het die operatie niet zou overleven en de hoge kosten van transport etc. werd er voor gekozen het herstel ter plekke uit te laten voeren.

En wel binnen de vooraf ingeschatte kosten.

Samenvattend is gekozen voor de volgende aanpak ⁴⁾.

1. Herstel 'in het werk', dus ter plaatse.
2. Het hele beeld tegen afglijden stabiliseren d.m.v. een fundering van groutpalen in combinatie met een stelsel van onderslagbalken en schoorpijpen.
3. Versterking van het bestaande (interne) buisframe.
4. Herstel/vervanging van de z.g. flanken met aangelaste, in vorm gezette plaatstukken die niet meer onder het beeld doorlopen en dus vrij van de grond blijven.
5. Waar het beeld in de grond 'verzinkt' wordt de onderbeplating opengezaagd en komt het in gedraineerde grindbedden te staan, waardoor de binnenzijde voldoende wordt geventileerd.
6. Interne conservering: gehele binnenzijde beschermen tegen 'aanhangend' condensvocht.
7. Bovenzijde: deuken laten, gaten etc. in vorm herstellen.
8. Externe bescherming: reinigen en anti-graffiti.
9. Heuveltop tegen afspoelen met gaas bewapenen en rondom beeld afwerken met een laag zand/keileem/schelpen, zodat het weer op een soort duintop komt te staan.

Bij deze aanpak is een uitvoeringsmethode bedacht, die erop neer komt dat het hele beeld tijdens het werk aan de groutpalen werd 'opgehangen'. In die zwevende positie zou de heuveltop afgegraven kunnen worden en de onderzijden vrijkomen voor het interne en externe laswerk, de aanleg van de fundering etc.

Terwijl dit plan van aanpak tot in detail werd uitgewerkt en begroot kwam tenslotte ook de financiering rond.

Zodat het stadsdeelbestuur op 7 maart 2006 kon besluiten de Operatie Groot Landschap in juni/juli 2006 uit te laten voeren.

heien en hangen

Met het plaatsen van hekwerken, werkcontainers (en wimpels!) ging de operatie eind mei van start. En ging de eerste paal (van in totaal 19 stuks) 7 meter diep geheid de grond in.

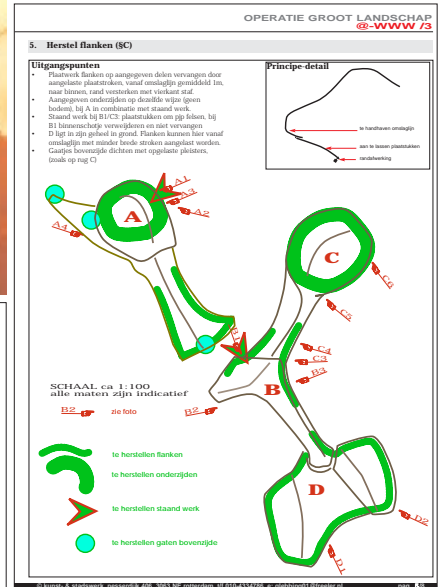
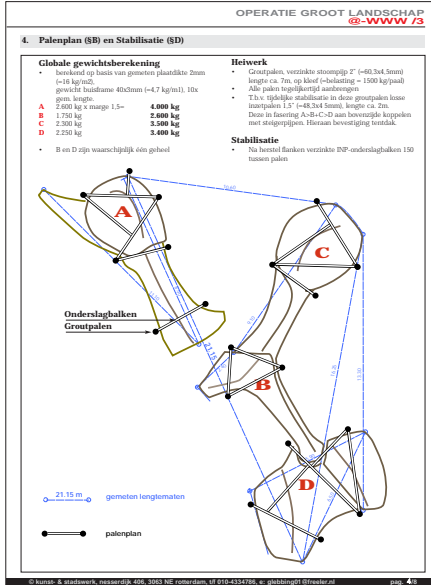
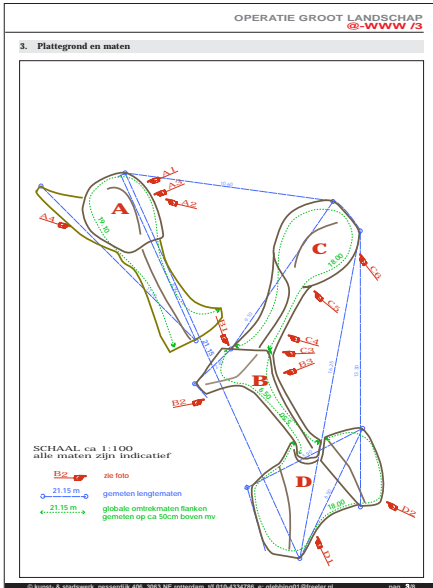
De daarop opgebouwde juk-konstruktie diende om de beelddelen in hun oorspronkelijke positie aan te sjoeren. Nadat de heuveltop was weggegraven kwamen deze enorme gevaarten dus vrij zwevend boven de grond te hangen, zodat aan de onderzijde gewerkt kon worden. Op ondergrondse plekken werden mangaten gezaagd, zowel om de binnenzijde blijvend te ventileren, maar ook om (kruipend en voor het eerst!) de binnenkant te betreden. Die afgezien van de totaal doorgeroeste onderbeplating nog in bovenverwachting goede conditie bleek te zijn. En -anders dan was aangenomen- uiterst zorgvuldig en knap geconstrueerd. Bovendien bleek nu ook pas dat het buisframe (toch) gefundeerd was, n.l. op meerdere aangestorte tonsteunen. De lelijkste (en verzakte) daarvan -die onder het z.g. helmstuk kon verwijderd worden nadat het buisframe met schoorbuisen was versterkt. Deze constructieve versterking is ook bij de overige beelddelen toegepast.

Door tussen de palen de geplande INP-onderslagbalken te lassen en het inwendige buisframe daarop ondersteunend te verankeren was het beeld tenslotte voldoende gestabiliseerd (en gefundeerd) om 'op eigen kracht' boven de grond te blijven hangen. Terwijl de jukconstructie afgebroken werd en verplaatst naar het volgende beelddeel kon begonnen worden met het wegzagen en herstellen van de zij- en onderbeplatingen, de z.g. flanken.

herstel flanken

---

zagen, buigen en lassen

Waar de doorgeroeste flanken door nieuwe, in vorm gebogen plaatstukken moesten worden vervangen is dat zoveel mogelijk in Couzijn's handschrift gedaan. De belijning van die nieuwe plaatstukken diende niet alleen de vorm te volgen, maar ook de gezondheidsgrens van de beplating. Met behulp van een ter plekke opgestelde buig- en zetbank werden de bollingen voorgebogen. Of, zoals Couzijn dat ook had gedaan, door wigvormig inknippen en over elkaar zetten gevormd.

Hoewel de nieuwe plaat van te voren gestraald en aange-roest aangebracht werden zullen deze 'pleisters' nog lang als zodanig zichtbaar blijven. Tot de tand des tijds zijn werk heeft gedaan en door corrosie ook hier de mooie sinaasappel-huid is ontstaan. Datzelfde geldt voor de lasnaden, die nu dikker zijn dan de oorspronkelijke, maar die op den duur ook zullen inroesten.

Soms onder een tent werkend, maar vaker onder de brandende zon van juli 2006 werd geslepen, gebogen, gezet en gelast. Tot het beeld na zes weken weer gezond van lijf en leden was.

van binnen

Waar dus wat de interne situatie betreft volstaan kon worden met het aanbrengen van de nodige buis-versterkingen zijn de binnenkanten daarna kruipend schoongeborsteld en ingeneveld met een vochtafstotende emulsie.

Op de plaatsen waar het beeld in de grond verzinkt zijn gedraineerde grindbedden aangelegd, die opgesloten zijn door vertikaal geplaatste plaatstukken. Deze 'manchetten' keren de grond en zijn dus uiteindelijk, net als de groutpalen en onderslagbalken onder de heuveltop verdwenen. De grindbedden dienen -in combinatie met de interne conservering en ventilatie- om voor de toekomst te voorkomen dat het beeld 'van binnen uit' opnieuw door zal roesten.

Tenslotte zijn ook de gaten en uitstekende splinters aan de bovenzijde in Couzijn's handschrift hersteld. En de dikke lagen graffiti verwijderd, waarna de huid in zijn geheel is behandeld met een transparante was-emulsie, waardoor in de toekomst verf e.d. eenvoudiger te verwijderen zijn.

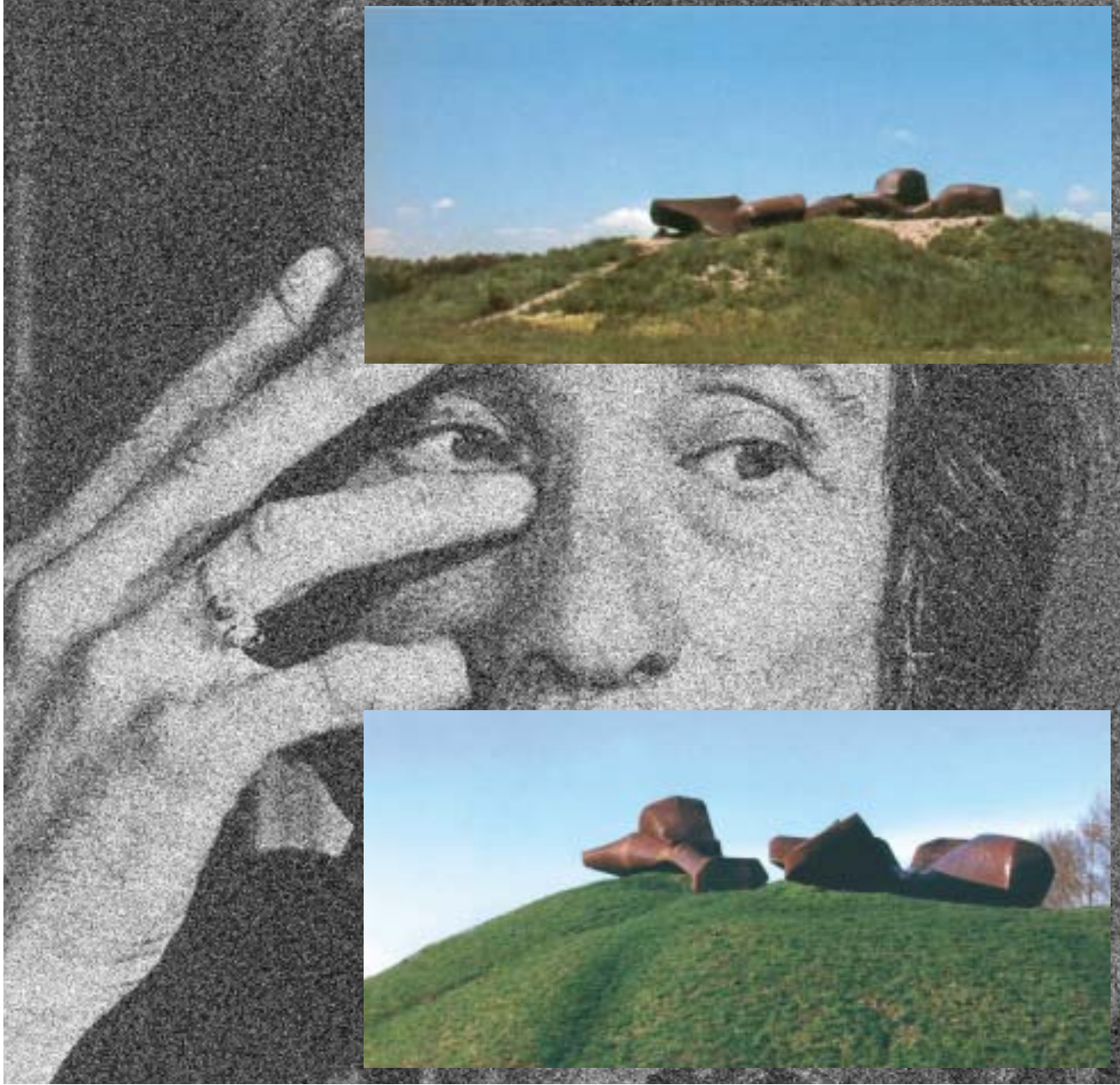

Bij de afwerking van de heuveltop vormde de foto uit 1986 het na te streven beeld: Groot Landschap vrij en deels zwevend op een soort geaccidenteerde duintop.

Om het golvend talud te stabiliseren (en konijnen te ontmoedigen) is een gaaswapening aangebracht. Daaroverheen is de top rondom het beeld met keileem en schelpen aangevuld, daarbuiten met de bij ontgraving vrijgekomen grond. De bedoeling is n.l. dat het gras in een natuurlijke vorm bij het beeld ophoudt en overgaat in een halfverharde 'zanderige' top.

In één van de oorspronkelijke heuvelgeulen is een provisorische trap aangelegd, die op den duur met de heuvel zal samensmelten. Maar die het publiek wel de weg (nu langs een titelbordje) naar boven zal wijzen.

met vlag en wimpel?

Op een heuveltop in het Sloterpark is zojuist een operatie uitgevoerd. Die veel belangstelling heeft getrokken. En waarvan -zoals bij de meeste operaties- de sporen nu nog duidelijk zichtbaar zijn.

De vraag of de operatie met vlag en wimpel geslaagd is kan uiteraard pas na verloop van tijd beantwoord worden. Zeker is dat binnen de beperkingen die dit veldhospitaal stelde met zorg en inzet gewerkt is om Groot Landschap in ere te herstellen. Waarbij de sporen die Couzijn daaraan heeft meegegeven zo goed mogelijk (op-)gevolgd zijn.

Waar géén spoor te vinden was geweest van (de constructie van) onze patiënt had de operatie ook het karakter van een archeologische onderneming. Waarbij door inwendig onderzoek gelukkig kon worden vastgesteld dat haar lijf en leden nog in prima conditie verkeren. En waarbij we ons meer dan eens verbaasd hebben over de vernuftige constructie, de verbazingwekkende detaillering, kortom: het geniale van dit meesterwerk.

Schetste deze auteur in het eerder verschenen pleidooi dat Couzijn het beeld eigenhandig, in Deventer en om een 'improviserisch geconstrueerd buisframe' gemaakt zou hebben, achteraf blijkt dat hij in die geciteerde veronderstellingen de plank volkomen mis heeft geslagen. Immers: de vergroting van het aluminium werkmodel kan niet anders dan door een onnavolgbaar knappe vakman (en in een gespecialiseerd bedrijf) te zijn uitgevoerd. Van beiden ontbreekt tot nu toe helaas ook elk spoor.

Maar door het archeologisch onderzoek is achteraf even zeker dat onze patiënt het transport naar en een operatie in een ziekenhuis nooit had overleefd.

Ondertussen zullen we moeten afwachten of de huidtransplantaties en hechtingen op den duur zullen vervagen. En of het gras dat de heuvel veel sneller zal begroeien regelmatig gemaaid zal worden. En of de maatregelen om graffiti te voorkomen of te verwijderen vrucht afwerpen.

Groot Landschap is in ere hersteld. We kunnen haar gerust aan de tijd en haar bezoekers toevertrouwen.

initiatief en uitvoering

Stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer nam het initiatief om Groot Landschap te laten restaureren. Deze operatie werd tussen 29 mei en 26 juli 2006 uitgevoerd. Op 14 juli organiseerde het stadsdeel op de bouwplaats een drukbezochte zomerborrel. Op 15 september zal het herstelde Groot Landschap feestelijk worden heringewijd.

opdrachtgever

stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer
Tys de Ruijter portefeuillehouder kunst en cultuur
projectleiding
Martijn de Graaf beleidsmedewerker
technische ondersteuning
Arjan Zijderveld stafbureau stadsdeelwerken
voorbereiding en directie
Geert Lebbing Kunst- & Stadswerk Rotterdam

uitvoering

grondwerk en terreinaanleg
Infradam BV Amsterdam
m.n. Rogier, Ronald, Joop, Bennie, Ricardo, Jurriën en Marco
heiwerk
Vermeulen BV Krimpen aan den IJssel
las- en constructiewerk
Smeedatelier Tuytel Alblasterdam
m.n. Kees, Thorwald, ????
interne conservering
Smeedatelier Tuytel i.s.m. Infradam
reiniging en externe conservering
Anti Graffiti Brigade Amsterdam
m.n. Marcel van Tilburg
vlaggen en wimpels
Bingham BV Schiedam

kosten

De totale projectkosten werden in juli 2005 geraamd op € 140.000. De operatie kon voor in totaal € 128.407 (incl. BTW) worden uitgevoerd. Daarvan nam stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer € 65.450 (incl. BTW) voor zijn rekening.

verwijzing

In de tekst wordt gerefereerd aan de volgende documenten

- 1) @www/1 'de eerste stappen' dd 21-12-05
- 2) rapp. prof. Bijlaard dd 24-02-06
- 3) fotorapportage 'in vogelvlucht' dd jan 2006
- 4) @www/2 'inmeting en schetsen' dd 13-01-06
- 4) @www/3 'nota van inlichting' dd 20-01-2006
- 4) @www/5 'aanv. nota van inlichting' dd 17-02-2006

met dank aan

In het bijzonder is dank verschuldigd aan

comité van aanbeveling

Wim Crouwel ontwerper
Jan Hoogstad architect
Pearl Perlmutter beeldhouwster
Gijs van Tuyl dir. Stedelijk Museum Amsterdam
Edy de Wilde ex-dir. Stedelijk Museum Amsterdam † 2005

sympathisanten (onder anderen!)

Dineke Blom weduwe Wessel Couzijn
Adèle Couzijn dochter Wessel Couzijn
Erik Couvee en Andries Mulder Amsterdams Fonds voor de Kunst
Mels Crouwel Rijksbouwmeester
Anton Ederveen vrm. portefeuillehouder kunst en cultuur
Tymen van Grootheest dir. Rietveld Academie
Evert van Straaten dir. Museum Kröller-Müller
Jan Teeuwisse dir. Museum Beelden aan Zee Scheveningen

raad en daad

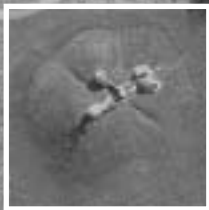
Frans Bijlaard hoogleraar Civiele Techniek TU-Delft
Frans van Burkom en Rutger Morelissen adviseurs ICN
Flip van der Leeuw raadgevend ingenieurs
Joosje van Bennekom, metaalrestaurateur Stedelijk Museum Amsterdam
Martijn de Graaf stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer (borrel etcetera)
Simon Mooser stadsdeelwerken Osdorp (toegang)
Ton Lommers fa. Ciltron BV Sliedrecht
Joost Zwagerman fa Fe+ Nederhorst den Berg

financiële bijdragen

Amsterdams Fonds voor de Kunst AFK
Algemene Woningbouw Vereniging AWV
De Alliantie
Gemeente Amsterdam, Centrale Stad
Unilever N.V.
Ymere

Stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer

nam de drukkosten van deze uitgave welwillend voor zijn rekening

APART BEKEKEN

is een
reeks schriftjes
die om de
één of andere reden
gewijd zijn aan
kunstwerken in de (semi-) openbare ruimte

GROOT LANDSCHAP IN ERE HERSTELD

is nummer
7.2

oplage
300 exemplaren
waarvan 100 genummerd
dit is nr.

copyright 2006 © geert lebbing

Alle rechten op de inhoud van deze uitgave
zijn uitdrukkelijk voorbehouden
Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur